

2025 m. kovo 19 d.

Klaipėdos rajono savivaldybės merui Broniui Markauskui,
Klaipėdos rajono savivaldybės Priekulės seniūnijos seniūnei Daivai Bliūdžiuvienei

Dėl Viliaus Gaigalaičio (1870–1945) asmens ir vardo įpraminimo Priekulėje

Šiais metais Lietuva, lietuvių tauta tėvynėje ir išeivijoje paminės V. Gaigalaičio gimimo 155-ąsias metines. Jo šeima ir jos pirmtakai vadinosi Gaigalais. Tėvai – Mikelis ir Edė (namuose ir kaimynų vadinta Adužė, gim. Austinaitė) Gaigalai buvo Naujienos kaimo netoli Vilkyškių (dabartinėje Pagėgių savivaldybėje) stambaus, bet nenašaus ūkio savininkai. Vaikų auklėjimas buvo žmonos, dvasingos ir jautrios moters, valioje ir rankose. Vokietijos kanclerio Otto von Bismarcko valdymo laikais vykdant sistemingą tautinių mažumų nutautinimo politiką, Gaigalų pavardė oficialiuosiuose dokumentuose pradėta rašyti *Gaigalat*, *Gaigalatis*, civilinės metrikacijos valdininkas sūnaus asmenvardį įrašė *Wilhelm Gaigalat*. Atkūrus Nepriklausomos Lietuvos valstybę, pripažino jos pilietybę ir vadinosi *Viliumi Gaigalaičiu*, tarptautinei sklaidai skirtuose poleminiuose leidiniuose ne lietuvių kalba – *Dr. Gaigalatis*. Tai lėmė jo mokslinį bei politinį pripažinimą suteikusi filosofijos daktaro disertacija ir ilgametė veikla Prūsijos parlamente Berlyne.

Sulaukęs septynerių, Žukų pradinę mokyklą Vilius pradėjo lankyti jau gerai prasilavinęs (2005 m. Pagėgių savivaldybės iniciatyva ant šios mokyklos sienos buvo atidengta V. Gaigalaičiui skirta atminimo lenta). Iš vaikystės skaitė tėvų namų knygas bei prenumeruojamus kelis lietuviškus laikraščius. Buvo mokslus. Gerai vertintas, jau nekalbant apie tikybos, istorijos ir geografijos pamokose. Mokykloje lietuvių vaikų buvo daugiau negu vokiečių, tačiau mokė tik vokiškai. To reikalavo Prūsijos švietimo įstatymai. Viliui aukštesnį bendrąjį išsilavinimą suteikė Klaipėdos ir Tilžės gimnazijos, aukštąjį – Karaliaučiaus universiteto Telogijos fakultetas, dirbti su knygomis įpratino mokslas, sklandžiai rašyti – bendradarbiavimas Vokietijos, abiejų Lietuvos dalių (Mažosios bei Didžiosios) ir JAV lietuvių spaudoje. Jaunas V. Gaigalaitis buvo patrauklios išorės, elegantiškas, tiems laikams labai išsilavinęs, iškalbus, atviras bendravimui ir naujovėms.

V. Gaigalaičio gyvenime bei veikloje stipriai pynėsi tautiniai, socialiniai ir kultūriniai interesai. Jis anksti apsisprendė lemtingais lietuvių tautai momentais prisiimtį

atsakomybę ir aktyviai dalyvauti politikoje: buvo kelias kadencijas renkamas Prūsijos parlamento – landtago deputatu, ne kartą kalbėjo posėdžiuose, reikalavo spręsti Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių problemas, 1918 metais buvo išrinktas Prūsų lietuvių tautinės tarybos, pasisakiusios už Mažosios Lietuvos atskyrimą nuo Vokietijos, pirmininku, tačiau dar būdamas Prūsijos landtago nariu, tų pareigų atsisakė, 1920-aisiais kooptuojamas į Lietuvos Respublikos valstybės tarybą, 1923 m. tapo pirmosios Klaipėdos krašto direktorijos, vadinamos Sukilėlių direktorija, nariu. Svarbios pareigos ir įtaka žadino opoziciją. Jį kritikavo ir konservatyvieji provokiškų, ir lietuviškų nacionalistinių politinių jėgų atstovai. V. Gaigalaitis, kaip Vokietijos interesų „išdavikas“, buvo izoliuotas nuo Klaipėdos krašto Evangelikų liuteronų bažnyčios.

Nepaisant nesklandumų, įtampų ir konfliktų, V. Gaigalaitis sulaukė oficialiojo pripažinimo ir įvertinimo. Jį liudijo Lietuvos ir užsienio šalių valstybiniai apdovanojimai, Lietuvos universiteto profesoriaus ir Latvijos universiteto garbės daktaro vardai, Evangelikų teologijos fakulteto dekanas ir katedros vedėjas Vytauto Didžiojo Universitete Kaune, Lietuvos evangelikų liuteronų sinodo senjoro ir konsistorijos prezidento pareigos. V. Gaigalaitis buvo kviečiamas į tarptautines konferencijas, dalyvavo universiteto dėstytojų užsienio vizituose. Profesorius buvo tarp tų iškilių Lietuvos Respublikos asmenų, kurių biografijas tarpukariu skelbė Europos „kas yra kas“ pobūdžio enciklopediniai žinynai.

Jam teko ir tokie patys kaip ir nemažai daliai žymiųjų lietuvių likimo išbandymai. Nacistinei Vokietijai 1939 m. jėga prisijungus Klaipėdos kraštą, gestapo buvo kratomas, tardomas, konfiskuotas turtas, pasinaudojęs galimybe 1940 m. optavo Lietuvos pilietybę ir persikėlė į Kretingą, bet 1941 m. su žmona (Marie Dietze, kilusia iš žymios Frankfurto prie Maino šeimos), jau bėgo nuo raudonosios okupacijos ir pakliuvo į Vokietijos filtracijos stovyklą, o paskutinius amžiaus metus praleido jos gilumoje globojamas įtakingų žmonos giminių, bet gestapo kontroliuojamomis namų arešto sąlygomis. Visada norėjo būti palaidotas Tėvynėje, todėl jo ir žmonos palaikai 1994 m. buvo perkelti į Elniškių kapines šalia Priekulės.

Kokie būtų patys ryškiausi bruožai istoriniame V. Gaigalaičio veikėjo portrete? Nelygu vertintojų požiūris – nuomonės ir skirtųsi, ir sutaptų. Tačiau vargu kas ryžtųsi paneigti, kad V. Gaigalaitis visada buvo taktiškas, moralus, gerai pažino protestantizmo demokratijos doktriną ir ją įžvalgiai rėmėsi. Jis šalinosi pietizmo, ypač susijusio su surinkimų sparnu, kraštutinumų. Tai padėjo išvengti sankirtų su kitų, glaudžiai supusių tikybų (pirmiausia katalikų

ir sektantų) šalininkais ir tautų (vokiečių, žydų, lenkų) atstovais. Jo kūrybinėje ir visuomeninėje veikloje pasaulietiškumas kartais netgi vyraudavo. Daug lėmė nepriklausoma laikysena. Ji padėjo išsaugoti tautinį tapatumą ir idėjinius įsitikinimus.

Nors Karaliaučiaus universitete 1900 m. įgijo filosofijos mokslų daktaro laipsnį (ginamą darbą rengė iš lietuvių kalbotyros, moksliniu vadovu buvo universiteto rektorius, europinio autoriteto baltistas ir lituanistas prof. Adalbertas Becenbergeris), V. Gaigalaitis pasirinko evangelikų liuteronų kunigo kelią. Po pirmojo paskyrimo du metus kunigavęs mažoje Ramučių parapijoje (dab. Šilutės rajonas), veikiai laimėjo Priekulės parapijos tarybos paskelbtus antrojo kunigo rinkimus ir Priekulėje apsigyvenęs šias pareigas ėjo nuo 1902 iki 1915 m. rudens. Jam buvo skirtas arti bažnyčios naujai pastatytas ir iki šiol išlikęs antrojo kunigo namas. Dabartinis adresas: Pamarių gatvė Nr. 6 (su šiuolaikiniu antrojo aukšto antstatu). Nuo 1915 m. spalio iki 1919 m. kovo dar kunigavo Katyčiuose (dab. Šilutės raj.), tada ateitį susiejęs su Lietuvos politiniu gyvenimu, iš kunigystės pasitraukė, tačiau tikybinio darbo neatsisakė: vadovavo lietuvių evangelikų liuteronų tikybinei ir labdaros draugijai „Sandora“ Klaipėdoje, dėstė teologiją Kauno universitete, diskutavo bažnytinių problemų forumuose Europoje. „Sandora“ 1926 m. Plikiuose atidarė senelių, invalidų ir našlaičių prieglaudą, kurią 1934 m. perkėlė į Laugalius.

Brandžiuoju gyvenimo tarpsniu parašė 25 knygas ir kiek mažesnės apimties brošiūras. Išliekamąją vertę įgijo svarbiausi veikalai: 1) daktaro disertacija *Die Wolfenbütteler litauische postillenhandschrift aus dem jahre 1573* (liet. *Lietuviškosios 1573 metų Volfenbiutelio postilės rankraštis*), (Heidelberg, 1900–1903, 3 dalys); 2) Mažosios Lietuvos lietuvių surinkimų mokslinė istorija pirma vokiečių kalba *Die evangelische Gemeinschaftsbewegung unter den preussischen Litauern* (Königsberg, 1904), įkandin pasirodė jos adaptuotas vertimas į lietuvių kalbą *Evangeliški surinkimai Lietuvoje. Ištyrinėjimai apie jų pradžią, augimą bei dabartinį būvį* (Priekulė, 1904); 3) lietuvių raštijos apžvalga *Lietuvos nusidavimai ir mūsų rašliava* (Tilžė, 1912); 4) rengiantis skelbti Lietuvos valstybės nepriklausomybę, vokiečių kalba parašė Europos piliečiams ir politikams skirtą Lietuvos pažintinę apybraižą *Litauen das besetzte Gebiet* (Frankfurt, 1917), šios knygos vertimas nedelsiant išleistas ir prancūzų kalba *La Lituanie: le territoire occupé* (Genève, 1918); 5) *Die evangelisch-lutherische Kirche in Litauen, ihre Nöte und Kämpfe im Zeitraum von 1925–1929* (Klaipėda, 1929); 6) *Lietuvos evangelikų bažnytinio gyvenimo problemos* (Klaipėda, 1935). Greta šių veikalų pažymėtinas V. Gaigalaičio lietuvių

kalba parašytas pirmasis Kristijono Donelaičio biografinis veikalas *Kristijonas Duonelaitis, jo gyvastis ir darbai* (Tilžė, 1914). Ją autorius rašė Priekulėje, eidamas komiteto, rengusio poeto gimimo 200-jų metinių minėjimą, visuomenines pirmininko pavaduotojo pareigas. Paskutinis darbas – karo metais sudėtingomis sąlygomis Vokietijos gilumoje sukurtas gyvenimo atsiminimų rankraštis. Jo kopiją tėvynei parūpino vienas iš šio teikimo dalyvių, knygą su originaliu tekstu ir komentarais *Atsiminimai* (1998) išleido Klaipėdos universiteto leidykla.

Vilius Gaigalaitis buvo, yra ir, greičiausiai, ilgam liks stambiausia Priekulės miesto istorinė, kultūrinė ir politinė figūra. Lauktina miesto bendruomenės ir vadovų iniciatyva bei siūlymo palaikymas – įamžinti jo asmenybę ir vardą atminimo ženklu. Toks ženklas galėtų būti arba atminimo lenta ant pastato, kuriame V. Gaigalaitis gyveno, adresu Pamarių g. 6., arba informacinis stendas (kolona ar pan.) prie minimo namo gatvės pusėje. Pirminiam svarstymui yra siūlomi du galimi užrašo variantai: pirmajame teikiami duomenys apie laikotarpį, kai gyveno Priekulėje (1903–1915), antrajame – viso gyvenimo apibendrinimas:

1. **Šiame name 1903–1915 m. gyveno evangelikų kunigas, Mažosios Lietuvos bažnyčios, lietuvių kultūros ir politikos veikėjas, Prūsijos parlamento deputatas dr. Vilius Gaigalaitis (1870–1945).**
2. **Šiame name 1903–1915 m. gyveno evangelikų kunigas, Mažosios Lietuvos lietuvių kultūros ir politikos veikėjas, Prūsijos parlamento deputatas, gyvendamas Klaipėdoje nuo 1918 m. – žymus Lietuvos Respublikos bažnyčios ir politikos veikėjas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius dr. Vilius Gaigalaitis (1870–1945).**

Būtų prasminga tai įvykdyti iki jo 155-jo gimtadienio – 2025 m. rugsėjo 27 d.

Pagarbiai

Prof. Domas Kaunas,
Vilniaus universitetas

Doc. dr. Silva Pocytė,

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto
vyresnioji mokslo darbuotoja

